

Prof. dr hab. Krzysztof Mikulski

Toruń, 12.01.2022 r.

Wydział Nauk Historycznych

Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Ocena dorobku naukowego dr Anny Penkały-Jastrzębskiej w postępowaniu habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie historia

Doktor Anna Penkała-Jastrzębska odbyła studia historyczne Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej. Zakończyła je w 2013 r. uzyskując tytuł zawodowy magistra na podstawie pracy *Pogany z piekła przybyłe. Wizerunek Tatarów w mentalności społeczeństwa polskiego w XVII wieku*, napisanej pod kierunkiem prof. Bożeny Popiołek. Zapewne pod wpływem promotora podjęła po uzyskaniu magisterium studia nad historią kobiet w okresie wczesnonowożytnym. Efektem tych badań była dysertacja doktorska *Panięskie ochędóstwo". Kwestie posagowe i wienne w małżeństwach szlachty województwa krakowskiego w czasach saskich*, (promotor prof. Bożena Popiołek) która stała się podstawą do uzyskania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w 2016 r. (wydana drukiem: *Panięskie ochędóstwo". Kwestie posagowe i wienne w małżeństwach szlachty województwa krakowskiego w czasach saskich*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2016).

Habilitantka od 2016 r. jest zatrudniona w Katedrze Historii Nowożytnej w Instytucie Historii (i Archiwistyki) UP im. KEN w Krakowie, najpierw na stanowisku asystenta w latach 2016-2017, a od 2017 r. na stanowisku adiunkta.

Dr Anna Penkała-Jastrzębska wystąpiła do Rady Doskonałości Naukowej o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia przez Radę Dyscypliny Historia w Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, która podjęła procedowanie w tej sprawie i na posiedzeniu w dniu 20 X 2021 r. powołała komisję do przeprowadzenia postępowania. Zgodnie z odpowiednimi zapisami ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 poz. 1668 ze zm.) wskazała jako osiągnięcie naukowe, będące podstawą ubiegania się o stopień doktora habilitowanego

Niezwykle interesującym wątkiem badawczym, która jest obecny w dorobku habilitantki, są studia nad przemocą w rodzinach szlacheckich. Poświęciła na temu zagadnieniu odrębną monografię: *Przeciw prawu tradycji i obyczajowi. Sprawy procesowe szlacheckich małżeństw w księgach sądów grodzkich z terenu województwa krakowskiego*, LIBRON-Filip Lohner, Kraków 2017 oraz kilka artykułów, w których wykazała się bardzo dogłębną analizą zawitych zagadnień historyczno-prawnych w oparciu o materiały głównie z krakowskich ksiąg grodzkich. Książka spotkała się z pozytywnym przyjęciem w środowisku historyków prawa. Wydaje się, że ten wątek tematyczny jest może nawet – w przekonaniu autora – bardziej oryginalny i dający większe możliwości poznawcze, niż dominujące dotąd w badaniach habilitantki kwestie kobiece.

Ciekawe są też studia habilitantki nad elementami kultury materialnej szlachty, w których zawarła studia na zastawą farfurową i porcelanową obecną na stołach szlacheckich, rozpowszechnianiem się przyrządów naczyń do serwowania i picia herbaty i kawy. Odrębne teksty poświęciła kosztom podróży edukacyjnych, zawartości testamentów i wypraw panieńskich szlachcianek z woj. krakowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem obecnych w nich mobilioów.

Już na podstawie przedstawionej części dorobku można postawić wniosek, że habilitantka posiada bardzo szerokie zainteresowania badawcze i bardzo pogłębiony zakres kompetencji źródłoznawczych. Szczególnie wartościowe w tym dorobku są dwie monografie – jedna oceniona już w przewodzie doktorskim, i druga, która może stać się podstawą do dalszych studiów nad zagadnieniem przemocy w rodzinie szlacheckiej.

Jako osiągnięcie naukowe, będące podstawą ubiegania się o stopień doktora habilitowanego, dr Anna Penkała-Jastrzębska wskazała monografię *Za cudzoziemca iść...*. *Migracje a polityka małżeńska szlachty państwa polsko-litewskiego*, wydawnictwo LIBRON-Filip Lohner, Kraków 2021, ss. 600. Autorka wskazała w autoreferacie, że praca ta „stanowi efekt kilkuletnich badań, poświęconych zagadnieniom związanych z historią życia codziennego, relacjami małżeńskim, pozycją prawną kobiet, przemianami kulturowym i migracjami, będącymi efektem kontaktów polskiej szlachty i magnaterii z cudzoziemcami, ze szczególnym uwzględnieniem okresu XVII i XVIII wieku”. Została ona przygotowana w ramach międzynarodowego programu badawczego „Migrationsprozesse in Ostmitteleuropa von der Steinzeit bis zum Jahr 1815”, na realizację tematu: „*The study of the migration process in the early modern period. Investigating migration of women from*

rozdziale I omawia warunki prawne zawierania małżeństw z cudzoziemcami, a w rozdziale VII zestawia chronologicznie i ilościowo analizowane małżeństwa. W pozostałych częściach pracy autorka omawia małżeństwa z cudzoziemcami według panowań kolejnych władców – w rozdziale II do 1674 r., potem za panowania Jana III Sobieskiego (r. III), Augusta II (r. IV), Augusta III (r. V) i Stanisława Augusta (r. VI).

Na samym początku oceny tej pracy warto zastanowić się nad jej tytułem i jego adekwatnością do treści zawartych w kolejnych jej partiach. W tytule uwypuklone zostały trzy elementy – w „nadtytule” mamy informację, że książka poświęcona będzie zamążpójściom kobiet (?) z obszaru Rzeczypospolitej za cudzoziemców („Za cudzoziemca iść”). W rozwinięciu tytułu jednak mowa jest już o wzajemnych relacjach migracji i polityki małżeńskiej szlachty państwa polsko-litewskiego. Tytuł ten nie ma jednak pokrycia w dociekaniach autorki. Nie uściśla on też cytatu zawartego w pierwszym elemencie tytułu. Wręcz przeciwnie poważnie go poszerza i gmatwa. W kolejnych rozdziałach brak jakichkolwiek odniesień do założeń ogólnych „polityki małżeńskiej” szlachty – a przecież to zagadnienie bardzo szerokie, a tym bardziej do jej migracji – co jest zagadnieniem jeszcze szerszym. Oba użyte w podtytule określenia posiadają bardzo szeroki kontekst znaczeniowy i zastosowanie ich w tytule pracy w takiej formie nie jest fortunate. Z treści pracy wynika, że autorkę interesuje w zasadzie rola dworu królewskiego i prywatnych kręgów towarzyskich w kojarzeniu małżeństw z cudzoziemcami, ale też w równym stopniu z cudzoziemkami. Co prawda autorka próbuje wskazać na pewne elementy polityki małżeńskiej szlachty i procesów migracyjnych we wstępie, ale przytoczone przykłady „migracji małżeńskich” Inflantczyków czy przedstawicieli szlachty z Prus Książęcych, napływu Szkotów do Rzeczypospolitej, czy dostrzegalnej jeszcze w XVIII w. niechęci szlachty z Korony do zawierania związków małżeńskich z Litwinami/Litwinkami jedynie sygnalizują rozległość problemu, ale nie oświetlają go w sposób wystarczający. Habilitantka wskazuje na inspirujące jej dociekania opracowania w historiografii europejskiej, które były jednak osadzone na szerokiej podbudowie demograficznej.

W rozdziale I dr Anna Penkała-Jastrzębska omawia warunki prawne zawierania małżeństw między polską szlachtą a cudzoziemcami. W zasadzie w rozdziale tym omawia podstawowe normy prawa ziemskiego, obowiązującego szlachtę przy zawieraniu małżeństw w Rzeczypospolitej. Stara się wskazać na odmienności w stosowaniu tych przepisów w przypadku małżeństw z obcokrajowcami. Dostrzega takowe w trudnościach z

tutaj zawierali związki małżeńskie z przedstawicielkami średniej szlachty.

Szczególne miejsce w tym rozdziale stanowi analiza matrymonialnej polityki Marii Kazimiery. Autorka omawia szczegółowo zaangażowanie królowej w zamążpójście jej siostry Marii Anny i sióstr de Béthune, analizuje ich losy i znaczenie dla budowania stronnictwa profrancuskiego w Rzeczypospolitej. W jednym przynajmniej przypadku autorka jednak przesunęła nazbyt daleko granicę „cudzoziemstwa” uznając ojca Konstancji Bokum, podstolego litewskiego Johanna Heinricha von Altenbockum za „częściowo tylko spolonizowanego”, a ją samą jako podlegającą definicji „cudzoziemki” w trakcie zawierania małżeństwa z Hieronimem Augustem Lubomirskim. W kolejnym rozdziale von Altenbockum jest już określony jako „spolonizowany”, ale córki wydawane za obcokrajowców „dziedziczą” nadal jego „cudzoziemstwo”, gdyż ojciec „pomimo pewnego stopnia asymilacji z nowym krajem chciał przekazać swoim dzieciom określone sympatie i związki z rodzimą kulturą” (s. 160). W ten sposób Konstancja Bokum i jej siostra Urszula Katarzyna wychodzące za mąż za Lubomirskich są „cudzoziemkami”, ale już ta ostatnia poślubiająca księcia Fryderyka Ludwika Wirtemberskiego powinna być traktowana jako przedstawicielka miejscowej, czyli polskiej magnaterii. Z kolei analizowane małżeństwo Jerzego Józefa Radziwiłła z Marią Eleonorą von Anhalt-Dessau można było uznać za charakterystyczne dla polityki Radziwiłłów - szukanie kolejnego potwierdzenia ich tytułu książąt Rzeszy.

W podobnie monograficzny sposób autorka potraktowała problem małżeństw Ludwika Karoliny z Radziwiłłów z Ludwikiem Leopoldem Hohenzollernem, a po jego śmierci z Karolem III Filipem Wittelsbachem, księciem Pfalz-Neuburg, oraz małżeństwa synów Jana III Sobieskiego. W tym ostatnim przypadku, jak się wydaje recenzentowi, naruszona została granica grupy wyznaczonej do badań. W momencie zawierania małżeństw młodzi Sobiescy byli członkami rodziny królewskiej i małżeństwo przynajmniej Jakuba (potencjalnego następcy tronu) podlegało raczej normom polityki dynastycznej, niż małżeńskiej szlachty.

O ile rozdziały II i III (s. 53-144, ss. 91) mają charakter wprowadzający, to analizy związków małżeńskich, ich zawiązywania i konsekwencji w czasach saskich (rozdziały IV i V) zajmują miejsce w publikacji dominujące (s. 145-378, ss. 233), również wobec analiz związanych z długim stosunkowo panowaniem Stanisława Augusta (s. 379-416, ss. 37). W przypadku rozdziału IV można wskazać na pewien brak precyzji w tytule rozdziału. W jego wnętrzu bowiem zawarte są też przykłady kojarzenia małżeństw z cudzoziemcami przez i za panowania Stanisława Leszczyńskiego.

wnikliwej analizie, oparte na bardzo szerokim wykorzystaniu źródeł i literatury naukowej. Należy zgodzić się z wnioskiem habilitantki, który sformułowała w ostatnim akapicie rozdziału IV, że za panowania Augusta II doszło do wyraźnego rozszerzenia zakresu małżeństw przedstawicielek i przedstawicieli polskiej szlachty z cudzoziemkami i cudzoziemcami.

Omawiany w rozdziale V okres panowania Augusta III charakteryzował się – w opinii habilitantki – poszerzaniem się zakresu kontaktów towarzyskich, a co za tym idzie małżeńskich między przedstawicielami polskiej szlachty a cudzoziemcami. W kontaktach tych dominował nadal dwór drezdeński i warszawski Augusta III, ale krąg powiązań wykraczał poza te miejsca. Dr Penkała-Jastrzębska opisuje kolejny przykłady małżeństw przedstawicieli i przedstawicielek polsko-litewskiej magnaterii z obcokrajowcami: Barbary Magdaleny z Szembeków z feldmarszałkiem Löwendahlem, Andrzeja Mokronowskiego z Zofią von Büнау, Jerzego Ignacego i Aleksandra Jakub Lubomirskich z przedstawicielkami arystokracji niemieckiej, córek wspomnianego Aleksandra Jakuba: Ludwiki Amalii, z naturalnym synem Augusta II – Fryderykiem Augustem hrabią Rutowskim, Fryderyki Konstancji z posłem francuskim Rolandem Puchotem; Karoliny Henryki z saskim ambasadorem Karlem Georgiem Friedrichem Flemmingiem. W dalszej kolejności wskazuje na kontynuację związków małżeńskich z obcokrajowcami w rodzinie Czartoryskich (Antonina i jej siostra Konstancja były kolejnymi małżonkami Jana Jerzego Detlova Flemminga), Przebendowskich i losy dzieci ze związku Francuza – Bernarda Simoneta de Tournelle i Ludwiki z Rybczyńskich (spoza magnaterii) (dwie córki pozostały w Rzeczypospolitej, dwie wyszły za mąż za Francuzów i opuściły kraj).

Pewnej zmiany charakteru małżeństw z cudzoziemcami – czy słusznie? - dopatruje się habilitantka w ostatnich latach panowania Augusta III. Jako przykład takiej zmiany wskazuje na małżeństwa Adama Kajetana Miączyńskiego z saską damą dworu (!) Marią Klaudią Kollowrath, Jerzego Augusta Wandalina Mniszcha z Marią Amalią, córką pierwszego ministra Augusta III – Henryka Brühla; syna tegoż Alojzego Fryderyka Brühla z Marią Klementyną Potocką. Autorka opisuje też koleje nieudanych negocjacji w sprawie małżeństwa Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” z Fryderyką Dorotą de Brandenburg-Schwedt, małżeństw Franciszki Krasieńskiej i Karolem Krystianem Józefem Wettynem, synem Augusta III oraz Andrzeja Poniatowskiego z Marią Teresą Kinsky von Wchinitz und Tettau.

Rozdział VI pełni w pracy rolę swego rodzaju epilogu. Habilitantka zwraca w nim uwagę na coraz szersze kręgi obcokrajowców odwiedzających Rzeczpospolitą, nie zawsze pochodzących z elit społecznych, wskazuje na specyficzną rolę dworu Stanisława Augusta – dworu bez królowej, i rosnącą rolę prywatnych kręgów towarzyskich w kojarzeniu małżeństw z cudzoziemcami. Omawia znów szczegółowo małżeństwa Hieronima Wincentego Radziwiłła z księżniczką Zofią Dorotą von Tour-Taxis, Franciszka Ksawerego Branickiego z Aleksandrą Katarzyną von Engelhardt, damą dworu Katarzyny II,

Dr Anna Penkała-Jastrzębska wykazała się też znaczącą aktywnością naukową w okresie od doktoratu. Była jednym z głównych wykonawców w grantie finansowanym z Narodowego Centrum Nauki OPUS, *Dobrodziejki i klienci. Specyfika patronatu kobiecego i relacji klientalnych w czasach saskich* nr rej. 2015/19/B/HS3/01797 (kierownik prof. dr hab. Bożena Popiołek) i realizowanym w latach 2016-2020. W momencie składania wniosku kierowała projektem badawczym *Studia nad standardem życia szlachty w epoce nowożytnej*, finansowanym ze środków Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Kierowała i realizowała w latach 2018-2021 projekt w ramach międzynarodowego programu badawczego „Migrationsprozesse in Ostmitteleuropa von der Steinzeit bis zum Jahr 1815”, który zaowocował napisaniem monografii, przedstawionej jako główne osiągnięcie naukowe. Jako referentka wzięła udział w 17 konferencjach naukowych (w tym 5 zagranicznych i kolejnych 5 o charakterze międzynarodowym). Brała udział jako sekretarz lub członek komitetu organizacyjnego w organizacji 6 z tych konferencji. W 2018 r. otrzymała stypendium w Polskiej Misji Historycznej przy Uniwersytecie Juliusza Maksymiliana w Würzburgu. W tymże roku wygłosiła też cykl wykładów w ramach programu Erasmus+ na Universidad Tecnológica de El Salvador. Jej aktywność naukową można uznać za wystarczającą w ramach ubiegania się o awans naukowy.

Prowadzi zróżnicowane zajęcia dydaktyczne w UP im KEN, m.in. na kierunku turystyka historyczna. Brała udział w projekcie dydaktycznym „Podniesienie kompetencji dydaktycznych pracowników UP”, była członkiem jury w konkursie wiedzy o Krakowie i w Olimpiadzie Historycznej. Jej osiągnięcia dydaktyczne i popularyzacyjne spełniają podstawowe warunki wymagane od kandydatów do stopnia doktora habilitowanego.

Dr Anna Penkała-Jastrzębska posiada znaczący dorobek naukowy w zakresie historii. Jej monografia przedstawiona w tym postępowaniu jako osiągnięcie naukowe, wnosi znaczący wkład w rozwój badań historycznych. Jest osobą spełniającą wymogi stawiane kandydatom do stopnia doktora habilitowanego w zakresie organizacji życia naukowego, dydaktyki uniwersyteckiej i popularyzacji historii. Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione osiągnięcia habilitantki wyrażam pozytywną ocenę w sprawie nadania dr Annie Penkała-Jastrzębskiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Prof. dr hab. Krzysztof Mikulski

